

נספחות

ובנות על ועד הלשון ותפקידיו

ב"הצפירה" תרע"ב

מניחי הלשון

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

בא"י יש לנו כעת "ועד הלשון", העושה "מלאכה על האבנים", להעשיר את שפתנו ולהחיותה. אמנם איני יודע בדיוק העודת הועד הזה; אבל אפשר כי התסרון הוא כי בשעת שיצרו את הועד, בררו, מה יהיה משפטי וכמה יהיה עוסק, ואני דלגתי על הדברים האלה, ובקיאותי פגומה.

אבל הועד החל כבר לפרסם רשימת מלים עבריות שחדש ויצר. מזה נראה, כי הוא מעין האקדמיה הידועה בפאריז, כבחינת ההשגחה העליונה והאפיטרופוס השליט של השפה העברית. ומכיון שהדבר כן, מוצא אני תועלת בדבר, לברר פעולת הועד, או יותר נכון: אפשרות פעולתו.

ההתחלה היתה תהית הדבור העברי, וממנו יצאת אחרייכן שיטת הלמוד ה"טבעית", מה שקראו "עברית בעברית". כבר אמרתי במקום אחר, כי אין שיטה זו טבעית, אלא ממש הפך הטבע. אי אפשר ללמד למתחילים דעת שפה, שאיננה שפה מדוברת, ועוד דעת תכנה הספרותית, באיזה שפה עצמה, מבלי שנשתמש בתרגום המלות, מבלי שנבאר כונת המליצות ותוכן הענין בשפה המדוברת. אי אפשר לי לציר במתי אפשרות הדבר, כי נער או נערה לומדים ספר ישעיה ומבינים את מליצותיו ואת תכנו הקשה, וכל זה יבאר להם המורה בשפה העברית, שלעתידעתה תסר בה עוד חומר לשוני רב. רצוני: מלות מריבות נחוצות מאד, ההבנה באופן זה תהיה מוטעית, ולי ברור הדבר, כי תבנה מיטעית גרועה הרבה מחוסר-הבנה, מה שראו קצת מורים את השמוש בשיטה הטבעית, והו רק לגבי שפות חיות שכונת הלמוד היא להמציא למתלמידים ראשית דעת השפה לדבר בה בשוק החיים ולהשתמש בה לצרכי החיים. אבל מי שבא ללמד השפה הלטינית או היונית, ואפילו מי שמלמד למתחיל שפה מדוברת (אנגלית, גרמנית, איטלקית וכו'), שיהא המתלמד יודע את השפה הספרותית, עליו להשתמש בשיטת התרגום, ומעולם לא עלה אפילו

על דעת הפדגוגיה המדעית להציע למוד השפות בבתי הספר הבינוניים בשיטה ה"טבעית" הזאת. וברור הוא, כי המצאה זו שהמציאו במחנה הלאומיים בשנים האחרונות והחזיקו בה בעקשנות מרובה גרמה להמעטת דעת השפה העברית. ותמה אני, כי עוד לא עמדו על הקלקול הזה, ועדיין הדבר הפקר, כי יהיה למוד שפתנו ההיסטורית מין "ספורט", בלי להתבונן בתוצאת המנהג המשובה הזה.

ועיקר גרול היה בימינו לדבר עברית. את דעתי בדבר הזה בדרתי כבר. אם היו לומדים את השפה העברית וקוראים הרבה בספרים עברים, היה מביא תועלת להתרגל גם בדבור העברי, ב"שגרת הלשון", כי הנכיון מזכיר, שיש כמה תיח בקיאים הרבה בשפתנו ובספרותנו, אלא מפני העדר ההרגל קשה להם לדבר עברית. ולא זו בלבד, אלא הדבור העברי היה מביא לשכלול יפירהלשון. בדבר הזה ולולו הרבה בדורות האחרונים ושבו את הקריאה, הפכו מלרע למלעיל, קלקלו את המבטא ולא דייקו בהברה. די לנו לראות מה שעשו משוררי גליציה בשנות המאה הי"ט, כי חרזו מלרע במלעיל (למשל, שמים בתיים), קמץ בסגול וכדומה. אלו היו כותבים שירים על מנת שיקראם אדם בפיו וישמיע לאזניו מה שהוא קרא, היו עומדים על השבוישים המגונים האלה. אבל הרגילו את עצמם לקרוא בעיניהם ולהברה לא שמו לב. וכן אנו רואים את הקריאה המשובשת בספרי המשנה והתלמוד, שנעשית להם כבר כמעט לטבע שני. הדבור העברי יכול לתקן את המעקת הזה ומטעם זה יש תועלת באגודות לתחית הדבור העברי.

אבל לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל – זה לפי דעתי נמנע גמור. עוד לא אירע זה לשום שפה בעולם, אפילו לאיזה דיאליקט, כי יהיו איתה מאהרי שחדלה להיות שפה מדוברת. כלי זכוכית שנשכר שוב אין לו תקנה. ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם, תהיה לפי הדוגמאות ההיסטוריות שפה היסטורית ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית. באירופה אירע בשנות המאה הי"ט, כי קמו כמה שפות לתחיה, ובדוגמאות האלה משתמשים בעלי התחיה שבני להקיש גם על השפה העברית. אבל זוהי טעות גמורה. השפות האלה לא חדלו להיות מעולם, אלא היו בפי העם שפות חיות מדוברות, רק התפתחותן הספרותית פסקה, כי לא השתמשו בהן המשכילים בחייהם הספרותיים, ומכיון כי דבר העם בשפתו הלאומית, ואפילו להמשכילים היתה היא השפה המדוברת, חזרו אליה אחריכך ועשוה גם לשפה ספרותית. מטעם זה אפשר להאמין כי השפה היהודית תעשה לשפה ספרותית, ובמקצת נהייתה כבר לשפה ספרותית, אלא כי אינה שפתו הלאומית, ההיסטורית. הנצחית. והרי השפה הגרמנית היא וראי שפה ספרותית עשירה מאד, ואנו כותבים בה גם עניני היהדות, ועם כל זה אין היא שפתנו הלאומית, ההיסטורית והנצחית. ועדיין אני מחזיק באמונתי, כי זה שכותב אני בעברית יבנם אל אוצר רבושני הלאומי הנצחי, וזה שכתבתי וכותב אני בשפות לועזיות הוא רק צורך השעה, ואם לא יתורגם עברית בזמנו, עתיד הוא להשתבח.

שפתנו העברית הוא שפה ספרותית והיא גם שפת לאומית. בה אנו משקיעים את הפעולות הרוחניות הנצחיות של עמנו – וזולת זה היא גם שפת היהדות בבחינת הנצחיות שבה, ובהיות כי לפי הבנתי יש חיק התפתחות ביהדותנו (רציני: כי אינה, כפי דעת התיאולוגים, אמת דתית קבועה, אלא אמת מוסרית מתפתחת והולכת), ובהיות כי גם חיינו הרוחניים מקבלים תוספת ומתעשרים, על כן צריכה שפתנו גם כן להתפתח מדור לדור, ובשעת שמבניסים אנו אליה תוכן חדש ומישגים חדשים צריכים אנו ליצירות לשוניות, כמו שהיה הדבר נותן בכל תקופה ותקופה. אין לך דבר שהיה בו יצירה רוחנית – מאיזה צד שיהיה – שלא העשירי בו גם את השפה העברית: המשנה, התלמוד, הספרות הפילוסופית, הפיוט הדתי, הקבלה, ההסידות וכו'. ולפיכך גם אני יוצרים ומחדשים באוצר שפתנו, אלא שיש יצירות בלתי-מצלחות ואלו לא יתקמו, יש יצירות מצלחות, ואלו יש קיום בספרותנו.

השאלה היא: מי יחדש יצירות לשוניות, ובאיזה אופן תהינה היצירות הללו? בא"י סוברים, כנראה, כי מיסדים „ועד הלשון“, שיהיו חבריו „מניחי הלשון“, ומומן לזמן יפרסם רשימת מלות שחדש, מיכן, כי על כל מלה ומלה ידונו ולבסוף ימנו יגמרו ברוב דעות, וכאשר יגזור ועד „מניחי הלשון“ כן יקום, ומה יהיה, אם האמת בדעת המועטים? ומה יהיה, אם אומר אני, שאפילו מלית שנתחדשו לא רק ברוב דעות, אלא בהסכמה שלמה של כל החברים, אינן מצלחות לפי דעתי ואין להן מקום באוצר שפתנו? אהיה אני נרנן ימתבל ומחויק במהלוקת או מה שתרצו, אבל בכל אופן אין גזרה זו מתקיימת.

הלשון מתרחבת ומתעשרת על ידי השמוש ועל יסוד כללים טבעיים, המושגים מתעשרים או מסתעפים ועמהם מתעשרת ומסתעפת גם הלשון, ועל פי התפתחות הלשון אנו מכירים גם את התכונה הנפשית של כל עם ועם, במה היא מהדהד ומעיין ובמה הוא עוסק בחייו הרוחניים. יודעים אנו, למשל, בשפה הנורמנית, כמה יצירות לשוניות שנתחדשו במאת השנים האחרונות בספרות הפילוסופית והפוליטית ויותר ממה שאנו מוצאים במלות מחדשות אני מוצאים בהסתעפות המלות. כי זו מעידה על הסתעפות המושגים, בשעה שיהיו אלו יותר מדויקים, הם מסתעפים ונפרדים, ואז לא תספיק עוד המלה המקובלת למושג זה בכל מה שנסתעף ממנו, ומלות חדשות באות לבטא את כל התלחות של אבה-מושג. במקציע זה יש הבנה עמוקה בספרו של אליעזר (לצרוס) גינר: „המקור וההתפתחות של השפה האנישית והשכל“, ואלמלא נעשה בקרבנו הכל בשטחיות גריעה בליכך, היו „מניחי הלשון“ שבנו מטריחים את עצמם ללמד תהלת מספר העמוק הזה, כדי לדעת איך נתהוותה השפה האנישית ואיך היא מתרחבת ומתעשרת (אפשר, כי אטפל עוד במצות זו ואמציא לקוראים העברים תמצית הספר הזה), בבלי-אופן, כשם שאינם קובעים „ועד“, כדי להשפיע על התפתחות השכל והתפתחות המושגים השכליים, כן אין קובעים ועד „להניח הלשון“, ימניחי הלשון“ הם בעיני באנשים התפצים לחדש מעשי

בראשית. אבל יש יצירות לשוניות שנתהו בשעת הצורך או על פי שאיפה מיוחדת, ואלי אינן מתקיימות מפני שאינן מתאימות לטבע הלשון. יצירות אלו הן נסיונות שאין להם זכות הקיום. דוגמתן אנו רואים גם ביצירות המציאות האורגנית בטבע, שבמה נסיונות בטלוי. איזה צדוף יזוג במציאות האורגנית (מה שקוראים לפעמים „שעשוע המבע“) נעשה ובטל אחריו. ואני מוצא נסיונות כאלה גם בעולם הדעות והמוסר, ובפרט בהתפתחות ההיסטוריה. אי אפשר להשפיע על התהוות הענינים, מה שיש לו אפשרות הקיום, יש לו גם זכות הקיום (אפילו בהתהוות ההיסטורית, אלא שבמקציע זה יש להפוך את הסדר: מה שיש לו זכות הקיום, יש לו גם אפשרות הקיום).

בנוגע ליצירות לשוניות, הנה ברוב העמים ניתנת כוח תירות גמורה. יחדשו ירחיבו, יעשירו, יבראו – לבסוף יתקיים מה שראוי לקיום. לפעמים היצירות מגונות: פונמות בהרגשה האסתטית. אפשר שילגלו בו, אם אומר, כי מלה עברית בעלת צורה פסולה ימכוערת מצערות אותי צער מרובה, כאלו ראיתי איזה בריה משונה, מכוערת. יצירה וזה בשפתנו מבתלת אותי ממש. אבל עם כל זה הייתי אומר: נחכה ונראה. וכשם שמגניית הן יצירותיהם הלשוניות, מגנים גם מליצותיהם, ציורי הדבורים שמחדשים בימינו „ברי להעשיר את הלשון“. ומה נעשה לבני אדם, המכניסים אשפה וזיהמה אל ביתם ושמחים ב„עשרם“ וה?

בפרנציה יש, בידוע, אקדמיה משגחת על תרגום השפה. היא מפרסמת מזמן לזמן את הסכמתה או מחאתה בתרגומים האלה, וכדבריה בן יקום. איני יודע, אם יש תיעלת בתקנה זו. בענינים כאלה אני בוחר בהירות גמורה ואיני נכנע אפילו מפני האקדמיה. אבל ככל-אופן אין האקדמיה מחדשת מלות ואינה קיבעת כללים חדשים בשמוש הלשון, אלא לאחר שהיתה יצירת הלשון תיססת כהו ובהו באה היא להמציא צורה לחומר היולי זה. היא מכרעת ופוסקת הלכה.

ובישראל הכל אפשר. ובנסים אנשים בנים וישרים לועד הלשון ונעשים „מניחי הלשון“. מפני מה אפשר דבר כזה בקרבנו? מפני כי הכל בלתי טבעי, מתעקשים הם להאמין ולקבע בלב אחרים את האמונה, כי אפשר להחיות את השפה העברית, לעשות שפה ספרותית, חתית, מדעית, לשפה מרוברת, ועבשיו חסרות כמה מלות, דוקא בצרכי החיים – באים הם ומניחים את הלשון ומציינים או מציעים, כזה או כזה תדברו, ואפילו שתהיה היצירה נכונה, אינה מבעית, מפני שהתפתחות כל שפה היא כהתפתחות כל המציאות האורגנית – ומי יצוה וישפיע עליה? אפשר כי חושכים הם, כי יצירת הלשון היא כהרגבת המינים בצמחים ובע"ח, אבל אלמלא היתה אפשרות הרבה זו מונחת בטבע המינים, לא היתה מצלחת. והשפה אינה בגדר זה. כשם שאי אפשר „להרכיב“ שמות, כך אי אפשר להרכיב בטיי השפה.

החסרון העקרי הוא בזה, כי לפי דעת רבים אין השפה אלא הסכמות. הסכימו „מניחי הלשון“ לקרא לדבר פלוני כך ולבטא מושג פלוני כך. ואין הם יודעים, כי לכל מלה כגולתה נשמחה, החומר הוא ביד היוצר ואפשר לעשות בו כלי

בצורה זו או אחרת, אבל אין השפה ביד היוצר, כשם שאין הגשמה ביד האמן. שד"ל טעה, אמנם, וחשב כי השפה היא בגדר הנשוא (עיין הקדמת ספרו „בית האוצר“, חלק א'), אבל זהו ודאי טעות גמורה – השפה היא בגדר הנושא. היא יוצרת ואין היא יצירה.

ובזה באנו להבנת הקלקיל העצום שנמצא ב„הנחת הלשון“. השפה היא כח מוסרי רוחני יוצר, המושגים השכליים אינם באמת במציאות בלי השפה. המושגים הם רק בהכנה וכאשר ימציאו (או יותר נכון: ימצאו) להם המלות הראויות, הם יוצאים מכת אל הפועל, ואז הם נבראים. השפה היא אמת-המדה של הכח החושב וצורת המחשבה.

עכשיו נראה דוגמא מן המציאות. ההמון בארצות הצפון והמזרח משתמש במלה המונית „המך-טאשען“. מה טעם למלה זו? זהו עסק למחקר הפסיכולוגיה העממית, שאין כאן מקומו. בבל-אופן לא נכנסה מלה זו (ועמה גם המושג ההמוני) לא אל שפתנו, שהיא שפה אצילית כליכך, ולא אל שאר השפות שידברו בהן יהודים. באו „מניחי הלשון“ בא"י וזכו איתנו במלה עברית חדשה: „אזני המן“. המלה ההמונית הזאת מנקרת מהעת ההיא במחזי וצורמת את אזני. כאשר ראיתי את החדוש הזה, אמרתי לעצמי: אין אלה מרחיבי שפתנו, אלא אנשי לצון (סלחו לי על הבטוי הקשה הזה). אבל אחריכך חזרתי מרעתי ואמרתי, כי האשם בני. לא היו מושיבין, בזמן שבית המקדש היה קיים, בסנהדרין אלא אנשים בקיאים בשבעים לשון. אלו היינו מאמינים, אפילו, באפשרות הרחבת הלשון באופן מלאכותי, הלא בכל אופן ברור הוא כי מרחיבי הלשון צריכים שיהיו מעמיקים בפילוסופיה של הלשון, אסתטיים מובהקים, פילוסופים, טבעיים, היסטוריונים וכו' וכו'. ועוד אני אשמים בדבר, כי עשינו את עילמנו הלאומי הפקר. הלשון היתה מתעשרת ומתרחבת על ידי השמש בה, כלומר: בבל אוצרה; ודבר זה צריך שיעשה על ידי סופרים המשתמשים בשפתנו. עכשיו קם לנו דור של סופרים, שאיננו שליט אפילו בחלק העשירי של הרכוש הלשוני, את התנ"ך אינם לומדים, בספרי המשנה, התלמוד, המדרש וכו' אינם בקיאים, ספרי הפילוסופיה זרים להם – והם כותבים. איני רב בהם, יכתבו מה שיכתבו. אבל כי אין סופרים כאלה מעשירים את שפתנו זה מוכן מעצמו. ובהיות הרבר כן, עמדו והקילו לעצמם את העבודה: העמידו ועד של מניחי הלשון, מעין „פבריקה“ לחדוש המלות – ובפבריקה זו חושבים, כי שפתנו לא תתקיים כמלואה, אם תחסר בה המלה „אזני-המן“.

איני מזלזל בחשיבות „ועד הלשון“ בא"י, אשר יכיל היה לשמש לני כמין אקדימיה של הלשון העברית. אבל לפי רעתי צריך אותו-הועד לבקש לו תפקיד אחר ולא זה של חדוש המלות והמצאתן. ודבר שאיננו צריך להאמר, כי אין תועלת בהכנסת יסודות ורגוניים אל שפתנו הספרותית. ואפילו בדבור העברי יכולים אני

לותר על כל היסודות ההמנייים. מה יהיה משפט „יעד הלשון“ לפי תביעותי – אני מפרט במאמר מיוחד.

הערה מאת מזכיר ועד הלשון.

בהערתי זו אין אני נותן חשובה על הפילוסוף „מניחי הלשון“ (הצפירה 56) של הד"ר ברנפלד בכלל – תשובה מספקת כזו אולי תבוא בקרוב – אבל חושב אני להוכיח להעיר מיד, כי המלה „אזני-המן“ ההמונית, המנקרת במהו של הד"ר ברנפלד וצורתה את אזניו כ"כ אינה כלל יצירת הועד, ולא הועד זכה את הספרות במלה ה„חדשה“ הזו, ששנותיה יותר מארבע מאות שנים. במלון הלשון העברית לא. בן-יהודה, בערך „אזן“, הוא מכיב קסע מן ר"י אברבנאל: „הרקיקים, העוגות מן הבצק כרמות אזנים מבושלות ויפכלו אותם בדבש ויקראו להם אזנים“; ובאגרות י"ש ריגיו: „יום שבו עשרת בני המן תלו ואת תנוך אזניו אכלו“ ומכאן שז הערה: „רומז למיני מתיקה שעושים בארצותינו ליום תפירים וקיראים איתם „אזני חמן“. ונזכר גם במחזה לפורים מר' אריה די מודינא. כ"י (מלון הלשון העברית לא' בן-יהודה כרך א' דף 181).

רשאי ד"ר ברנפלד לערער גם על החכמים ההם ולקרא גם לאברבנאל, לוי"ש ריגיו ולאריה די מודינא בשם „אנשי לצון“ (ויבקש נא גם מהם סליחה על הבשוי הקשה הזה) – אבל ועד הלשון העברית, ע"ס יסודות עבודתו שיפורסמו בקרוב בחוברת הועד הראשונה, חושב שכל מה שנמצא בספרות הישנה שלנו, כל השמות לא-אלו עצמים יכולים וצריכים אנחנו להשתמש בהם הלכה למעשה כחיי שפתנו, ומי שיודע איך מניחים שמות בלשונות חיות – ושפתנו בארצנו הרי היא חיה, ולא כאותם כל-יזכוכות של ד"ר ברנפלד שנשברו ואין להם תקנה! – לא ימצא כל מקום ללגלג על השם „אזני-המן“ ויתר השמות, שיצאו מפי החמון, ונעשו קנין העם, ושזחו באמת „עסק למחקר הפסיכולוגיה העממית“ שלנו.

מזכיר „ועד הלשון העברית“ בירושלים.

(„הצפירה“ התרע"ב, גליון ס"ה).

“מְנִיחֵי הַלְשׁוֹן”

תשובה כהלכה מאת הר"ר א. מו"א.

אם אמנם דעת רוב חברי “ועד הלשון” היא, שלא להשיב בשם הועד על מאמרו המלעיב של הר"ר ברנפלד “מניחי הלשון”, שנדפס ב”הצפירה” (גליץ 58 ש”ז), ופעמים נמזיקם הוא; שאם באני להשיב לכל המרחיב פה עלינו, “מרחיבי הלשון” הארצישראלים, אין אני מספיקים... בכל זאת אחשב לנכון לענות לבדי על דברי הר"ר ברנפלד במאמרו הנ”ל, מפני שני טעמים: ראשית, שלא יאמרו מתנגדינו “שתיקה כהודאה דמיא”, ושנית, כדאי הוא הסיפור העברי הר"ר ב, להעמידו על טעיותיו בדרך דיוק, ולא לחשב שנגזר בדרגות.

וטעיותיו של הר"ר ברנפלד במאמרו זה – גדולות ורבות הן:

(א) טעות היא, שדברי “ועד הלשון” חושבים את עצמם ל”מניחי הלשון” העושים “מלאכה על האבנים”, מעין “בבליקה לחרוש המלות”.

עפ”י “יסודות עבדות הועד”, שנתפרסמו בזמנם ב”האור” ובעתונים אחרים, “תפקידו של “ועד הלשון” היא להבשיר את הלשון העברית לשמוש בתור לשון מדוברת ולשמור על תכונתה המורחית של הלשון וצורתה המיוחדת במבטא האותיות, בבנין המלים ובסגנון, ולתבליט זו שוקד הועד להפש בכל מקצעות הספרות העברית את המלים העתיקות שנוצרי במשך הדורות ולפרסם בקהל את המלים שאינן ידועות לרוב הקהל, ורק את החסר והנצרך בהחלט ממלא הועד ע”י יצירת מלים מחדשים עבריים או שמיים ובפרט ערביים עפ”י חוקי הדקדוק והיקש הלשון. מלבד זה מפרסם הועד חוברות קטנות (כשם “אל תאמר”) בכינה לתקן את השגיאות המצויות בדבור ובסגנון.

בבדי להראות עד כמה מסורת “המשמרת” הזאת, שלא לחדש מלים בלי הברית, מקובלת מומן רב אצל חברי “ועד הלשון”, הגוי מביא בזה קטעים אחדים ממאמרים שנדפסו ב”האור” בענין זה עוד בשנת תרנ”ג.

וקן הדינו, מר י”מ פינס, כתב אז במאמרו “דבר לעוסקים בתחית שפתנו”, כי הגדולה שבמעלות למלה חדשה – אם איננה חדשה; לאמר, שהיא נמצאת בתנך או באחד מספרי התורה שבעל פה, אלא שלא נהגי הסופרים להשתמש בה או שלא ידעו מציאותה כלל (“האור” שנה תשיעית, גליץ י”ח).

ואחריו חתרה החזיק בדעה זו גם חברנו המנוח מר אליהו ספיר ז"ל (שם, גליון כ"ב), ובתשובתי למר פינס, במאמרי „חכמים הוהו בדבריכם“, כתבתי: „מי יתן וישימו זאת על לב כל העוסקים בתחית שפתנו, להיות זהירים עד מאד מרם ובראו מלה חדשה, ויחפשו קודם בשקידה רבה בכל מבמני ספרותנו, ולא רק „בתנ״ך ובספרי תורה שבעל פה“, אלא עלינו לבקש וללקט את כל המלים יצורי חכמי ישראל מימות הבינים ועד העת החדשה, אם רק בנינו מתאים לחוקי הדקדוק והוראתן מכוונת היטב אל המושג שגדבר בו“ (האור תחב״ה, גליון 28). וכך היא באמת דעתם של כל חברי ועד הלשון במעמ, ורק בדלית ברירה, כאשר צרכי החיים דורשים בחוקה להמציא שם עברי למושג ידוע ואין דבר מן המוכן באוצר ספרותנו, אז מוצא הועד לנתון לבנית מלה נאותה להמושג החדוש ע״פ הכללים הנזכרים.

ואנב אזכיר, כי גם שר״ל, ש״לא קם במיהו בקי בכללי הלשון העברית ובשמושה“ (ד״ר ב. ב. „הצפירה“ 68), חשב שנצרך ליסד „חברת בעלי הלשון“, כמו שהקימו להם כל העמים, ואז אפשר יהיה „גלוי תעלומות הלשון וגם הרחבת גבולה ומלוי הסרונה“ (בית האוצר, עמקי שפה, הקדמה ראשונה).

וגם המשורר יל״ג, בדבריו על אדות ספרו של בן יהודה „ארץ ישראל“, כתב ב„המליץ“ (תרמ״ג, גליון כ״ז): „חכמי א״י יכולים להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפת ערבית וכו' וזה לך מקור נאמן וחי לתחית השפה“ (הובא בהקדמה למחברת הדוגמה של המלון השלם לבן יהודה). ובאמת ערב גם יל״ג את לבו לפעמים „לברוא לי נוב שפתים חדש“ (הקדמה לכל שירי יל״ג).

ב) טעות היא לחשב, כי עד שלא נוסד „ועד הלשון“ לא היו מחדשים כלל מלות, וכי הועד הוא אחראי בעד כל החדושים הבלתי מוצלחים, שנעשו ונעשים בא״י בעת האחרונה.

באמת נוסד הועד חוקא לאחר שהיתה כבר „יצירת הלשון תוססת בתהו ובהו“ וערבוביה גדולה נשקפה, בפרט בבתי־הספר, בדבר המושגים המדעיים, וקבלו עליהם חברי הועד, עפ״י דרישת „מרכז המורים“ וסופרים אחדים, לברר מההצעות את היותר טובות ולהכריע בין הדעות השונות.

ג) טעות היא לחשב, כי הועד עוסק בהבנת „עושר לשוני“ ובורא יצירות לשוניות שאין בהן צרך כלל, אך ורק בכדי „להעשיר את שפתנו“.

בתור חבר „ועד הלשון“ מיום תוסדו אוכל להבטיח את הד״ר ב. כי גם אצלנו „המלות נבראות רק בשעה שאני נצרכים להן“ ומעולם לא עסק הועד בשום שאלה לשונית, שלא הובאת לפניו ע״י אנשים שיש להם צורך נמור בפתרונה, כמו למשל, המורים והמורות בבתי־הספר ובגני־הילדים ואחרים, המדברים עברית תמיד, ויש שלפעמים תחסר להם מלה נכונה להביע בדיוק איזה מושג ידוע, וגם את השם „אזני המן“, שהעיר כל חמתו של הד״ר ב. עלינו „מניחי הלשון“ המסבנים, פרסם הועד בתור תשובה להורים המדברים עברית, ששאלו, איך לקרוא בשם עברי את

התופנים הדוועים שאוכלים בפירים ושהילדים השוכבים תובעים בפה את הדקיקים ואת שמם העברי.

מובן כי שואלים כאלו אינם הפצים ואינם יכולים לחכות לתשובה עד „שסופר ותיק יחדש בדרך הלוכו יצירות מוצלחות“, בפי דעת הדיר ב.; ולסוף אינם חפצים לסמך פה על דעת היחיד, ודורשים על פי רוב הסבמת הועד גם על המלות שמחדשים סופרים בודדים, ואשר לפעמים יצירת האתר מתגנרת להמצאתו של חברו. (ד) טעות היא להחליט בעת, כי „לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל זה הוא נמנע גמור. בלי זכויות שנשבר שוב אין לו תקנה. ושפה שחדלה להתפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם, תהיה לפי ההנמאות ההיסטוריות שפה ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית“.

בפי הנראה, טרוד הוא הדיר ב. כל כך, עד שאין לו פנאי כלל לקרא דברי סופרים אחרים, כי לולא זאת איך אפשר שלא ידע, כי הדבר הזה, שהיה לפי דעתו „נמנע גמור“, כבר היה באי. לפי ערותו של הספקן הגדול „אחד העם“, „חזון טבעי, שמציאותו מוכרחת, ובטילו לא יצויר עוד“ („השלח“ פרק כ"ו. ח' ג') ולא רק „אחד העם“, אלא גם הסופרים הנכבדים דיר קצנלסין, ביאליק ופרישמן ואחרים שבאו לסייר את הארץ הודו כזה, כי יש כבר באי „עם“ קטן ודור צעיר, המדבר עברית בשפה חיה. לא ראינו אינה ראינו, והדיר ב. שלא היה באי ולא התכוון בעצמו לכל הנעשה פה, איך מלאו לבו לכתוב: „מתעקשים הם, מניחי הלשון“ להאמין ולקבע בלב אחרים את האמונה, כי אפשר לתחיות את השפה העברית? לא אנחנו ה„מתעקשים“, אלא הכופרים היושבים בתורל ועוצמים את עיניהם מראות נכחה את החיים הטבעיים המתהווים פה ותנאיהם המיוחדים, הדורשים בחזקה יום יום את תחית השפה העברית בדבור והתפתחותה והשלמתה, הדוגמה האופית, אשר ספר „אחד העם“ (שם, בהערה) על אודות מורה השפה הגרמנית בבית"ס ביפו, שמוכרח היה לתרגם לתלמידיו את המלים הקשות בעברית, בכדי שיבינו כלם, אינה נדירה! אלא תדירה. ולא רק בבית"ס עממי נמוך, אלא גם בבית"ס תיכוני. בתור מורה שמירת הבריאות בבית"ס למורים בירושלים אוכל להעיד, שלפעמים קרובות עוואלים התלמידים לבא להם בטוים גרמניים שקראו בספר במקצוע זה, ואין לי דרך אחרת להסביר להם את הכונה הנכונה אלא בעברית, שבו קורא אני את שעירי.

עד כאן בטנע לתקון יקיים העובדות, ועכשו ארשה לעצמי עוד הערות אחרות עיוניות.

בכדי לתת למאמרו צורה מדעית מזכיר הדיר ב. את ספרו של לצרום גייגר „המקור וההתפתחות של השפה האנושית והשכל“ ומוסיף: „ואלמלא נעשה

1. גדייר בערבית הוא ההפך של תדיר, וכמו שקבלנו את המלה תדיר נוכל לקבל גם את הפכה „גדייר“ – Selten.

בקרבנו הכל בשטחית גדיעה כל כך, היו מניחי הלשון שבנו מפרדיוס את עצמם ללמד תחלה מהספר העמיק הזה, כדי לדעת איך נזהית השפה האנישית ואיך היא מתהבב ומתעשרת.

מניח אני לקרוא להבחין מרת דרך-ארץ שבו ואת "דברי נביאית" אלו, שנזרקו לתוך פי קילמסי של הר"ר הנבב, אם נתנו להאמר אליבא דרבי אבדימי דמן חיפה (ב"ב י"ב) אי אליבא ד"ר יוחנן (שם עמוד ב.), לא על עלבין חברי הועד אני דן. שרי ליה מדיה למר בהנפלה ולבל מאן דצערן! העיקר היא המשפט הבא תיכף: "בכל אופן, כשם שאינם קיבעים ועד כדי להשפיע על התפתחות השכל והתפתחות המושגים השכליים, כן אין קיבעים ועד להניח הלשון.

הדברים האלה אינם אלא – מתמידים. כיצד? ולמה ניסחו כל החברות המדעיות והאקדמיות בכל המדינות במקצעות התנך, ההגיון, חכמת הנפש והפילוסופיה בכלל, אם לא "להשפיע על התפתחות השכל והמושגים השכליים" ע"י הוכחות והפילוסופיה של החברים בעינים מדעיים העומדים על הפרק וע"י השאלות המרובות שמציעות החברות השונות לפתור אותן על מנת לקבל פרס? הלא גם קנט ובך מנחם חברו כתבי-פרס (Preisschriften) בתור תשובות על שאלות האקדמיה בברלין, שהשפיעו אה"כ על מהלך עבודתם המדעית במדה מרובה ומי ימנה ויספר את רבבות החבורים שנכתבו עפ"י הצעות ודרישות החברות המדעיות כל אחת במקציע שלה, במשך הדורות, ימי יחקר ויבדר את יחס ההשפעה הדדית, שפעלו הועדים האלו על המתכבים הכותבים את "תשובותיהם", על מנת לקבל פרס, והחברים – על חברי הועדים והבאים אחריהם.

ובטנע ל"ועד הלשון" לא אוכל להבין, איך זה סופר, היישוב בגרמניה ומתפאר בדיעיתו ע"ד "יצירות לשוניות יפות ומעיליות" שנעשי בשפה הגרמנית בימינו, אינו יודע כלל שנמצאים בגרמניה הרבה "יערי הלשון" בתור סניפים ל"חברת הלשון הגרמנית הכללית", שנוסדה בברלין בשנת 1885 (Allgemeiner Deutscher Sprachverein) ושמטרתה היא "לטהר את הלשון הגרמנית מיסודות זרים ולהשלים את החסר ע"י מלות גרמניות? החברה הזאת מיציאה לאיר מלונים מיוחדים, המכילים את המלים החדשות בכל המקציעות, ויש לה גם עתון מיוחד: Zeitschrift des Deutsch. Allgem. Sprachvereines, שמגמתו היא להשפיע על הצבור ועל פקדי הממשלה להשתמש בחדושי "יעדי הלשון". ועד היכן דרישותיהם של "ועדי הלשון" הגרמנים מגיעות אפשר לראות מהעובדה הזאת, למשל, כי בכנסיות הבלשנים בנפות הרהין, שהיתה בשנת 1910, קבעו ועד מיוחד להציע שמות גרמנים למושגי החשבון בבתי-הספר (העתון הנ"ל מס. 10, שנת 1911) ועל כל זה עובר הד"ר ב. בשתיקה גמורה... ומאידך גיסא, מוכיר הד"ר ב. את האקדמיה בצרפת, שאיננה מחדשת מלות אלא היא משגחת על חדושי השפה, היא מכרעת ופיסקת הלכה, אבל מכיון שנהיין היה בצרפת ליסד אקדמיה להשניח על חדושי השפה מיבב מזה, שה"י שם גם

„מחדשים ומרחיבים“ וצריך היה להכריע, מה לקרב ומה לרחק. ובאמת עיד באמצע המאה השש עשרה נוסד בצרפת, ע"י הסופר הנוכרי, „ועד הלשון“ (Pleiade Francaise) — על שם שבעת חבריו). שמטרתו היתה להעשיר ולהרחיב את השפה, ומאז ועד היום לא חדלו מחדשי מלים בלשון הצרפתית על אף המערערים והמפתחים, ובפרט אחרי המהפכה הגדולה החלו לחבר מלונים מיוחדים המכילים אלפי מלים חדשות כמו פיג'ן, רשר ואחרים, והספרות קולטת ומעכלת את כל ה„פפורות“ האלה ולא נודע כי באו אל קרבה. וגם האקדמייה מקבלת סוף סוף את רוב המלים החדשות ומבניסותן לתיך המלון הגדול שלה.

בן עמנו הבלשן הצרפתי, א. דרמשטטר, כתב ספר שלם חשוב „עיד יצירת מלים חדשות בלשון הצרפתית בימינו“ (De la creation actuelle des mots nove- aux dans la langue francaise) שבו הוא מתאר את תולדות החדשי השפה Neulogismes, ומבחין בין חדש עממי Neulogisme populaire ובין חדש ספרותי Neulogisme litteraire. לשניהם יש זכות הקיום בלשון, לדעת החכם דרמשטטר, ונחוצים להתפתחותה, אך החדש הספרותי, רציני, שחדשו סופר דרך הלוכו או חבר סופרים ע"פ דרישת השעה, זקיק לבקרת „עב"פ דרוש, שהמלה החדשה תהיה נצרכת ושתביע ברור את המושג הנרצה; ולעומת זה החדש העממי אינו טעון בקרת כלל וכלל, כי העם הוא השליט העליון בעניני חדש השפה, וכאשר יגור אמר בן יקום.

ובזה הגענו לטעותו של הד"ר ב. בדבר ה„מלה ההמונית“, שנפשו סולדת ממנה. הבלשן המובהק א. דרמשטטר הנ"ל כתב עוד ספר מצוין La vie des mots (חיי המלים), שבו נמצאים הדברים האלה הנוגעים לעניננו:

„כל שפה היא במצב התפתחות תמידית. היא נמצאת תמיד במשקולת בין שני כחות מתנגדים: כח המשמר וכח המתחדש... וכאשר תש כח המתחדש והשפה נשארת בלי נוע, אז היא בסכנה. אם איזה כבוד מדומה להמסורה אוסר על הלשון ללכת בעקבי הרעיונות ויש נגד בין מחשבת הלאום ובין הצורה שהיא לובשת, אז הלשון מתנונת והולכת למות. יש לנו דוגמה מפורסמת מעין זה בלשין הלטינית המופתית, שפת הסופרים והחברה העליונה הרומית, אשר לא חפצה לקבל כלום מהשפה העממית עד שנתגבשה בצורה קדושה ונחלשה ומתה מאפיסת הכחות“.

כפי הנראה, זאת היא משאת נפש הד"ר ב. גם כער שפתנו ש„היא שפה אצילית בליכך, שתהיה שפה היסטורית, ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית“, ובכן אסור להכניס לתיבה שום „מלה המונית“ ובפרט „יסודות זיגנייים“, שמא תתעורר ע"י הזרם המחיה הזה ותקום לתחיה, לחיים ממשיים רעננים, להיות שפה חיה, עממית.

יכי לא צדקתי בקראי לסופרים כאלו: „מוניחי הלשון“!

לאשרנו עיד לא אלמן ישראל מסופרים גדולים גם בחו"ל, שאינם בדעה אחת

עם הד"ר ברנפלד. עדים המה כל כתבי מנדלי מוכרספרים ומאמרו המצוין של ביאליק „מנדלי ושלשת הכרכים“ (נדפס בראש הכרך השלישי וב„השלח“ כרך כ"ו, ב.). הנני מרשה לעצמי להביא בזה דברי ביאליק השייכים לשאלה זו: „כחו זה הוא שעומד לו למנדלי לעשות בימינו ולעינינו את הגדול במיפתים: להרס את הקיר שבין שתי הלשונות, היהודית המדוברת והעברית. דומה, כאילו השיק את שתיהן ע"י צנור שופע מוז' לזו... דפוס עברי נתן לבל חיי הגיטו הנורמניים וחזות של חיים ממש ל„לשון הספר“ של העברית. המלה העברית מצאה שוב את שרשיה הבמוסים בנפש החיים של היהודי ונאחזה בהם... ומי יודע אם לא זהו שהכשיר בלב מאליו את השאיפה לתחית הדבור העברי ואת האמונה באפשרות תחיתו“.

איזה חלוק בין הדברים הנעלים האלה ובין דברי הד"ר ב. הקשים שהבאתי למעלה: „כלי זכוכית שנשבר שוב אין לו תקנה. ישפה שחדלה התפתחותה הטבעית וכ“.

חס וחלילה, לא כלי זכוכית, ולא נשבר! ואם נמשיך את המשל שנשא הד"ר ב. נאמר: שפתנו הלאומית היא כלי יקר כזה, שאי אפשר לו להשבר; אלא כשהלך ישראל סבא בגולה מוכרת היה, מפני סבות ידועות, לשים את כליו היקרים למשמרת באוצרו הספרותי, ולהשתמש בכלי בעלי-הבתים שנתארח אצלם. והשומרים-הסופרים הוסיפו עוד במשך הדורות על הכלים הראשונים שנמסרו להם עוד כלים מכלים שונים ג"כ יקרי הערך, וכששבו „בנים לגבולם“ הרגישו קודם-כל את הצורך הטבעי להוציא את הכלים היקרים „מורשת אבות“ מאוצרותיהם ולחבבם ולבכרם על הכלים השאולים המטילאים שהביאו אותם מארצות שונות, ועד יתרון לכלים שלהם, שבעליהם יכולים להתודע איש אל אחיו ולהרגיש אחזה אמתית ביניהם. מובן, כי ברבות הדרישה על הכלים האלה נרגיש לפעמים חסרון במינים אחרים; וכאשר הרגישו ה„אמנים“ בדבר, נעתרו לבקשת הרורשים, להשתדל למלא את החסרון עד כמה שידם מגעת.

במלים אחדות: כל יהודי החי בעת בא"י נחש ומרגיש את זרם החיים החדשים, הרופק בכח בעירקי בני הדור הצעיר, המתעוררים לתחית ומהדרים לדבר עברית, הוא יודע ומבין, כי אי אפשר עוד „לכלא את הדת“ ועל כרחו מחויבים אנחנו לראו לשפתנו הלאומית ולהמציא לה את כל השמות השמושיים החסרים לנו עוד לבטא את צרכי החיים הממשיים. ואם כאשר ראינו למעלה, גם בשפות חיות, עשירות ורעננות, כמו השפות הגרמנית והצרפתית, נוהג תמיד חרוש השפה, על אחת כמה וכמה שיש לנו הרשות והחובה – וגם האפשרות, להרחיב את השפה בשעה שאנו מרגישים צורך טבעי בזה.

בודאי, זו היא עבודה לרורות, אבל „לא עליך המלאכה לגמר ולא אתה בן חורין להבטל ממנה“.

ילענ לנו הי"ד ב. ויכנה אותנו בהתול "מניחי הלשון". אין דבר! סופרי הדורות הבאים בישראל ידעו להפלות בין "מניחי הלשון" – מרחיבי-המחיה ובין "מוניחי הלשון" – מפני-החונטיה!

(הצפירה" התרע"ב גלי קי וק"א).

על הרחבת השפה

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

אלמלא היה הדבר, שאנו דנים בו, חשוב כל כך, הן מצד יסודו המדעי והן מצד יחוסו לחינוך הלאומיים בהנהגה ובעתיד, לא הייתי חושב לא לצורך ולא לכדאי להשיב על דברי הד"ר מוֹיָא ("הצפירה" גליונות ק' וק"א של השתא), הנאמרים ברוח כעס ואיבה כנגדי, ולפעמים גם באופן בלתי־נמוסי (אני אומר: באופן בלתי־נמוסי, מפני שאני אוהב את הבטנים הנסים), שהוא מציג אותי בפני הקוראים ספק־חכם וספק־שוטה (וע"י זה הוא ממעים גם את בקיאותי המרובה בתלמוד). אבל רואה אני חובה לעצמי, לברר את עצם השאלה החשובה על יסודה המדעי, ולעבר על הפחת הדברים כנגדי בשתיקה.

בנוגע להרחבת הלשון אוכל אני להסכים לרוב דברי החכמים והחוקרים שהביא הד"ר מ. בקטרונו עלי, ועם כל זה אסרב להנחת הלשון באופן מלאכותי. הנה, למשל, הציע שד"ל, בזמן מן הזמנים, להוסיב ועד של "בעלי הלשון", אשר יפקחו על צרכיה, לגלות תעלומותיה ולמלאות את תסדונה, והו דבר רצוי מאד. זה ימים רבים שאני טוען, כי בספרותנו הרחבה נמצא לנו רכוש לשיני מדונה, אלא כי רבים מסופרינו אינם יודעים את הרכוש הזה והושבים, כי עניה שפתנו במקום עשירותה, והם משפיעים עלינו מלות "מחודשות" שהן קלקילה של השפה העברית, ומובן, כי בועד כזה צריך להוסיב רק חכמים וסופרים בקיאים בעמקי השפה העברית בקיאות שלמה, שיהיו יודעים את דקדוקה בכל פרטיו ופרטי פרטיו ואת שמושה. וכללי שמוש הלשון הם דבר גדול מאד, כי יתכן, שיהיה אדם חכם ומבין בענינים מדעיים, ובשפתו אין לו היריעה המספקת. אדם כזה יכול להיות מורה וחוקר מדעי, אבל בועד הלשון אין מקומו. מי שמתיר לעצמו, למשל, לכתוב (ובשעת כתיבתו הלא יש לו שהות לע"ן בדבריו): "בנוגע לתקון וקיום העובדות" (במקום: בנוגע לתקין העובדות וקיומן), או: "אוכל להבטיח את הד"ר ב. כי גם אצלנו המלות נבראות וכו'" (מבטיחים לעשות מה לעתיד, ולא מה שעשו ועשים, ואין זה אלא גרמניסמוס גם), הוא ודאי אדם ישר וחשוב ואפשר גם חכם וחוקר, אבל אין לו עסק עם הרחבת הלשון ושמירתה.

ואם נמצא ועד של בעלי הלשון והוא מפקח על צרכי הלשון בצרופה וזקוקה, שלא יכנסו אל אוצר ספרותנו דבורים משובשים או שגיאות ברקדוק הלשון ושמישה. וראי שזהו דבר גדול מאד, השפות מתרחבות מאליהן על ידי השמוש בהן בדבור ובכתב. ועד הלשון יכול להשגיח בעיקר על הרחבת הלשון בכתב; אבל בנוגע להרחבת הלשון שבע"פ, קשה לו, וכמעט שהוא בגדר הנמנע, להאזין ולהקשיב כל דבור ודבור ולרדן בו, אם זהו דבור ראוי להתקיים, ואולם התדושים שבשפה בע"פ נכנסים לרוב אל השפה שבכתב. ואם הם רציים והגונים יתקיימו. ואם ימצא ועד הלשון, כי משבשים הם את הלשון, הוא חייב להכריז על השבשים האלה בברור מספיק.

נמצא סיפור וחכם שאמר, כי בדבור שבכתב נופל הזקוק על ידי הבחנה מדעית, אבל בדבור שבעל פה העם שליט בלשונו כחפצו ואינו נוקק לשום הסכמה ואינו שומע נערה, והי דעת אחד החכמים, אבל היא סברה מופשטת. אין לעם כלומר: לקבץ של הדיוטות, שליטה על השפה, לעשות בה כרצונו. ואם מבחינים ומזקקים דברי סופרים וחכמים – לשון הדייטות על אחת כמה וכמה. אבל כך צריך לנסח הצעה זו: אם מחדשים סופרים איוו דבורים וקובעים את דבריהם בדפוס, הרי יש לנו אפשרות לצרף ולזקק את דבריהם, מה שאין כאן בלשון הדיוטות, שאין אנו ודעים את חרישיהם, והם אינם נזקקים לנו. שהרי באיזה איפן נעמיד אותם על טעויותיהם? איזה הדרך המוביל מועד הלשון אל ע"ה בשיחות יושבי קרנות ואל המון העם המפושט ככל העולה על רוחו? אין אני בו לשיחת העם. אדרבה, צריך להאזין ולשמע את שיחותיו ולהבין בהן על יסוד הפסיכולוגיה העממית. ומי שבא לציר את חיי העם, טוב הוא עושה בהעבירו לפנינו את העם בשיחתו ובלשונו, אבל אין זו שפה ספרותית, ואין חכמים וסופרים נכנסים לישיבה להמציא לעם את דבוריו העממיים. גם לילדים יש שפה מיוחדת, מפני שיש להם עולם של מישנים מיוחדים. הילדים מבטאים את מישניהם הם בשפתם. אבל אין אנו מצרפים את דבורי הילדים לאוצר שפתנו, ומכל-שכן שאין אנו נכנסים להמציא להם דבורים דרדקאים. כלום משפילים אנו על ידי זה את ערך הילדות? חלילה! אבל כשם שאין אני ילדים, כך אין אנו "מניחים" את לשון הילדות, אנו פוגמים את הפיוט הילדותי על ידי חדושים באלה.

כבר דברתי במאמרי הקודמים על דבר היצירות הלשוניות אשר בשפות העמים. יש בזה שתי השקפות: א) בשפה הפרנקית מקפידים ונזהרים מאד בטהרת הלשון, ועב"ז נכנסים גם אליה חדושים שונים מזמן לזמן. החדושים האלה לא האקדימיה יוצרת איתם, אלא אם כבר נעשו. יפקחו אנשי האקדימיה על יסודם, אם ראויים הם להתקיים באוצר השפה, ב) בשפה הגרמנית נשתרשו בשנים הקודמות כמה מלות זרות, לקוחות משפות שונות, ויש מינים את מספר המלות האלה עד קרוב למאתים אלף. השפה הגרמנית אחרה בהתפתחותה מן השפה הפרנקית והאנגלית,

זמהצד השני לא היו חכמי גרמניה בכל דור ודור אמנים לשוניים, אלא היו להוטים אחרי בטי רעיונותיהם. וכשבא רעיון אי מישג לירם ולא מצאו לו מלה גרמנית, מהרו והשתמשו במלה רומית או יוונית, או איטלקית או פרנקית. ולפעמים היו קצת סופרים וחכמים מתהדרים בכקיאות המרובה בשפות זרות והשתמשו במלות זרות שלא לצורך, ועכשו, כאשר עמדו על קלקול זה, הרי הם חושבים לטהר את השפה מן היסודות הזרים ולהמציא במקום המלות הזרות מלות גרמניות דומות להן, ולהיב גם טובות מהן. וזו עובדה חשובה ורצויה מאד, כשהיא נעשית מתוך הבנה עמוקה ביסודות הלשון ובלי קנאה לאומית. ואם יביא עכשו „ועד הלשון“ באי ויכריו ברבים: הרי נוהגים כעת לשמש במלות זרות שלא לצורך, ובמקומן נמצאות לנו מלות עבריות או לכה"פ מלות זרות שכבר נתהדו, כי נכנסו אל שפתינו בזמן שהיתה עיר שפה מדוברת ועל ידי זה קבלו צורה עברית – הרי זה מפעל טוב מאד. זה בשנתיים, אשר פרסמתי אני בעתון „הד הזמן“ דוגמאות רבות של מלות זרות שנקבעו בשפתנו שלא לצורך. ואני איני חבר „ועד הלשון“ מיום הוסדו, אלא סופר פשוט, ובמקצת הועילו דברי.

בשפה הגרמנית היו כמה מלות טבניות לקיחות מן החוץ, באו אנשי השלטון בבה עצמם והחליפו את המלות האלה במלות גרמניות. הם לא חרשו את המלות הגרמניות, אלא כי בני הדורות הקודמים לא שמשו בהן ובחרו במקומן מלות זרות, וכשם שנתקרב מתחלה בזרוע, כך נדרהקו עכשו בזרוע. גם לזה אפשר להסכים.

עצם השאלה המנסרת ברקיע שפתנו מסתעף באמת לשני יסודות:

(א) יש לנו שפה ספרותית, וזו לא פסקה מעולם, אלא היא הולכת ונמשכת מתקופה לתקופה בתור שפה ספרותית, וכאשר תחעשר ספרותנו בתבנה, מרגישים עניות בשפתנו, וזהו דבר טבעי, וגם ההשתדלות למלאות את החסרון (ולזה נתכין גם שד"ל) היא רצויה וטבעית. כאשר יגדל ויתרבה החוכן החדש בספרותנו, הוא צריך לחומר לשוני מרובה. כזה היו מרגישים בימי הבינים בזמן שקמה הפילוסופיה הדתית בישראל. בספרי „דעת אלהים“ ברחמי, כי חדוש השפה הפילוסופית לא נעשה באקראי על ידי ועד של מנחי הלשון, אלא דורות עברו בתסיסה לשונית עד שבא הדבר לידי גמר יצירה. ועם התקדמות החוכן הפילוסופי התקדמה גם השפה הפילוסופית. בספר „האמינות והרעות“ ובספר „חיבות הלבבות“, למשל, עדין הרוש השפה מועט, מפני שגם החוכן הפילוסופי שבהם מעט הוא בערך. בספר „הכוזרי“ אנו מוצאים שפה יותר עשירה, מפני כי נמצא בספר הזה חוכן פילוסופי יותר עמוק. ועם כל זה, כאשר קרב המתרגם מבני חבון, שהיתה לו בקיאות מרובה וגם רגילות במלאכת התרגום, לתרגם את הספר העמיק „מורה נבוכים“ הביר, שבאן לפניו יצירה מדעית ענקית, שצריכה גם לצורה לשונית חדשה, עמד והוסיף חדושים על החדושים הקודמים. ונמצא לנו תרגומו של יהודה אלהרייזי הקל יותר – אבל הוא קל יותר מדי ולא מדויק בליצורו. ספר עמוק בתכנו מפסיד הרבה על ידי

כגון קל, שאינני ממקיר הספר אלא מתרגמו. אין זה תרגום מדויק, אלא פרשנות. ולאחר שיסרו בני תבון, אחרי כמה נסיונות, את השפה הפילוסופית, שוב כתב הרלב"ג ספר עמוק מאד בפילוסופיה במקור עברי. אלמלא עבודת בני תבון, לא היה חבור ספר עברי כזה בגדר האפשרות. טעות היא מה שהחליטו קצת סופרים, שבשביל זה לא כתבו הראשונים עברית אלא ערבית. יען כתבו ספריהם רק למשכילים, ורי משה בן מימון כתב את ספרו התלמודי עברית לעם ישראל, ואת ספרו הפילוסופי למשכילים שבעם. האמת היא כך: בימים הראשונים חשבו לנמנע, לביר דעות פילוסופיות עמוקות בעברית, מפני העניות שבשפתנו. היה להם תוכן רב ועמוק והיו טרודים להעלותו על הכתב, אבל להקדים תחלה ילתדש את השפה הנצרכת לאיתו התוכן הפילוסופי לא היה להם זמן או שחשבו הדבר לנמנע. התוכן הפילוסופי אשר ב"ספר המדע" להרמב"ם הוא קל ונתן להאמר גם בשפת התלמוד, אבל את דעותיו העמוקות, אשר קבע הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים", לא ערב את לבי לכחנן עברית. בדבר הזה היתה "חלוקת העבודה" באופן נעלה, מה שחסרו הפילוסופים המציאו המתרגמים. משניהם יצא לנו עושר לשוני רב מאד.

יעל מה לא קדמה תרדבת הלשון הפילוסופית לחביר הספרים הפילוסופיים? בהצעת שאלה זו אנו מוצאים קיים טענותי וסברותי—אין מושיבים ועד להבין את הלשון, לא ידע אדם. כמה יהיו עטוקים חכמי ישראל, כדי להבין להם מראש את החומר הלשוני הדרוש, באו חכמים ולהם שפעת רעיונות ומושגים ונלאו לבררם עברית וכתבו את דבריהם ערבית. לאחר שעשי זה, באו חכמים אחרים והמציאו את החומר הלשוני, כדי שישרת לאותם המושגים החדשים. משתי הפעולות ביחד יצאה השפה הפילוסופית שהספיקה גם לספר עמוק כספר "מלחמת השם" לרלב"ג. להוסיף קצת על החומר הלשוני הזה היה אפשר אחרי כן לכל סופר ותיק, שהיה מחדש בדרך הלכות. עינו בספר "העיקרים", למשל, ותמצאו כמה חדושים יפים ומוצלחים. ואמתת דברי בגידן זה התברר יותר, אם נשתמש בדוגמה אחרת.

בזמן קדום כתב אדם גדול וחוקר עמקן בישראל, ר"ש בן גבירול, ספר פילוסופי עמוק עמוק מאד. גם הוא כתב את דבריו ערבית, מפני כי לא האמין באפשרות הדבר, לקבע מושגים פילוסופיים דקים ועמוקים באלה בעברית. המתרגמים בני תבון לא טפלו בספר זה, וראי מפני כי מצאי בו לפי השקפתם כתיבת היהדות. ומתרגם אחר, ר"ש פלקירא, נסה את כחו לתרגם את הספר העמיק. מתרגמי נשארנו לנו רק לקושים, ואנו רואים מתוך הלקושים האלה, עד כמה מחקשה המתרגם בעבודתו. הוא מתאמץ לחדש מלות טבניות חדשיות. ואינני מיצלח כל עיקר בחדושינו. איני יודע, אם היה אחד מבני תבון מצליח יותר בתרגום ספר כזה, שהרי יש בי תוכן פילוסופי שאינני בשאר הספרים הפילוסופיים שתרגמו עברית. אבל אלו היה הדבר עולה יפה הספר היה מתקים כלו, ולא רק קטעים קטעים—כמה היתה שפתנו מתעשרת על ידי זה? ואם יאמר אדם: אדרבה. שנס את מתניך ומלא את

החסרון, אשיב על זה: אלו היה כירי איתו התוכן הפילוסופי הנמצא בספר „מקור חיים“ הייתי מחדש גם את השפה ואת הסגנון הנצרכים לתוכן כזה. לדעתי וחקירותי אני נמצא לי אותו החומר הלשוני ואותו הסגנון שהייתי צריך להם. מקצתם מצאתי מן המוכן (לא שהכינו הקדמים לי חומר לשוני, אלא השתמשתי בספרי הפילוסופיה העבריים שקדמיני) ומקצתם חדשתי. מעולם לא התפארתי במה שעשיתי בסגנון העברי, מפני שלפי דעתי אין בזה במה להתפאר. מי שעוסק באיוו מקצוע ספרותי, איות שיהיה, בכבוד ראש ואינו מקיל ראשו בעיני הספרות, יקבע המיד את דבריו בצורה ספרותית נאה ויותר משבושים נסים. אלא כי יש חוצאים בודון וחושבים „לתקן“ את השפה ע”י תרגום מושגיהם מאיוו שפה זרה לעברית – תרגום כצורתו. לפי דעתם הם ממציאים לשפחתי צורה אירופית. ואם היה „יעד הלשון“ לוקח על עצמו לפרסם מזמן לזמן את השבושים הנכנסים אל שפתנו, בין מתוך התרשלות ובין מתוך השקפה מופעת, ודאי כי טוב היה עישה בזה.

(ב) ויש עוד קישי גדול בשפתנו: חסרון מלות שמושיית הנצרכות לסמן בהן את בליהבית, תכשיטי האשה, שמות צמחים, פרחים, בע”ח שונים וכו’. והו באמת קושי גדול, בין שאנו משתמשים בשפה עברית לצורך ספרותי ובין שמשתדלים אנו להחיות את השפה שתהיה מדוברת. בדבר הזה יש מקום לועד הלשון להתגדר בו על ידי הצעת מלות. שהוא מוצא בספרותנו הקדומה, או שהיא אומר לחדש ע”פ חוגמאות של השפה הסורית או הערבית. ואולם גם בעבודה זו אני צריכים להזהרות מרובה, שלא להכניס יסודות זרעניים אל שפתנו, שלא לעשותה לשפה הדיוטית. הדיר מויד מען כנגדי, כי באה שאלה לפני „יעד הלשון“ בדבר „אוי המן“, והועד היה „אנוס“ להשיב ולהציע מה שהציע. אלו נמצאתי אני בישיבה זו של הועד, הייתי מציע להשיב על שאלה זו בדברים כאלה: כלום חפצים אתם, הגדולים, לברוא שיתנת דרדקאיות? הנהרו אתם לבלי להוכיר מלה זרענית; אל תאמרו לא „איריוואס די המן“ ולא „המןפאשען“, כי גם שתי המלות האלה לא מאיי קבלו אותן אבותינו. אלא הנינו לדרדקאים, כי יחדשי להם הם איוו מלה למיני ממתקים כאלה, ובשמים נתקן את הדבר: (א) לא נפגים ביוח הילדות; (ב) לא נכניס יסוד זרעני אל שפתנו העברית. מתוך דברי הדיר מויד אני מבין, כי אין עוד שפת מדוברת בא”י, אולם חפצים לברוא אותה. תבוא עליהם ברבה ויצליחה. אבל מה הם מפסידים על ידי אחרתנו, להנהר מן הדברים הזרעניים, שלא יעשו את שפתנו העברית מין זרען מתורגם עברית? ועוד דבר אחד. משעה שהצעתי ספקי בדבר, אם אפשר להחיות שפה, אשר פסקה להיות מדוברת במשך אלף וחמש מאות שנה, לכל הפחות, שתהיה שפה עממית, גדול עלי האף והכעס, כאלו בפרתי ח”ו בעיקר ויצאתי מדת משה ייחודית. ואני אומר וחוזר ואומר, כי רק ספקותי הצעתי לפני הקהל העברי. ולי זכיהו לי, כי טעיתי, ודאי כי אודת על טעותי ואשמח על זה. הדיר מויד אומר עלי, כי לא קראתי את דברי „אחר העם“, אין זה חסרון מוסרי, אבל באמת

חשד אותי הד"ר מוֹיָא שלא בצדק. אני קראתי את דברי אחד העם בניהון זה וזאמנתי באמתתו הסוביקטיבית, כלומר: ודאי מוחלט בעיני, כי כך ראה אחד העם וכך נרמה לו, אבל אפשר לו, כי טעה ¹. אני אומר כאן בכורד: מכל האנשים שבאו מא"י ודברתי עמהם עברית, ראיתי רק את בן־יהודה עצמו מיטיב לדבר עברית, וכאשר היה בברלין בימי החורף שחלף, אמרתי לו: אין ספק בעיני, כי אתה מדבר עברית, אבל אנו מדברים בעיני חכמה או בשאלות היום. חפץ הייתי לראות ילדים ילדות משחקים ברחוב ומפספסים שיחה דרדקאית עברית. הוא העיד לפני, כי כן הדבר, אבל אני לא זכיתי מימי לשמע קול עברי בארץ ישראל, ומה שעם לקטרוג חדיף עלי בכוח ושאת בנפש? מפני שלא שמעתי באוני שיחות ילדים בעברית, שתהינה שיחות דרדקאית טבעית ולא גמגום בלתי ילדותי, כלום הנני ספק־חכם וספק־שוטה? איני מתרגש על זה כל־עיקר, כי לא הייתי מימי איש חכם בעיני, אבל משום כבוד הספרות ומשום כבוד הבריות חייב כל סופר עברי להזהר בסגנונו, אפילו בשעה שהוא שרוי בבעס וחפץ להקניט את זה שכנגדו. האין לו להד"ר מוֹיָא, ג'ופים אחרים יותר נמוסיים? ומדוע לא מלא "ועד הלשון" את התסרון הזה? או, אפשר, כי גם במקצוע זה סובר הד"ר מוֹיָא, כי העם שליט בשפתו, אם המציא "העם" ג'ופים המוניים, הרשות להשתמש בהם בספר ובעתונות?

גם על זה הייתי מתאוה ל"תשובה כהלכה" ².

ומאד מאד הייתי חפץ להתווכח עוד בשאלה התשובה הזאת, למען תתברר מכל צד. וגם עם הד"ר מוֹיָא חפץ אני להתווכח. אבל ייטיב להזהר בסגנונו, כי אותם השבושים שרשמתי למעלה וביוצא בהם מצערים אותי, ומשום כבוד הספרות וכבוד

1 אחד העם ראה בשעה שחפץ הוא לראות וכלנו מסכימים לו וחפצים כמוהו: תחית השפה העברית בפי העם העברי בא"י. אבל אין אנו דנים בשאלת הצורך, כי אם בשאלת היכולת. דוקא אותה הדוגמא שהביא אחד העם עוררה בלבי את החשש שמא הדבר למעלה מיכלתנו. שפת כתבי הקדש אי אפשר להחיות בפי העם, לפי שאינה מספקת וגם אינה מתאמת לצרכי החיים. והרי אנו באים ומלעיטים את הילדים את שפת הגמרא. כי איני מתנגד לשפת הגמרא, איני צריך להטעים שהרי אני משתמש בה כל־כך. אבל השפה הזאת היא עיונית ובמובן ידוע גם פלפולית. מי שאוהב בברור דבריו את האנטיתזה ימצא בשפה זו כלי שמוש מן המובחר, אבל לילדים צריכים אנו להמציא שיחה ילדותית מגן־עדן של הילדות. המלה "לבטל" במובן "אויפהעכען" (ועיקר הוראתה — בטול מלאכה) בפי ילדים — עינו הרבה בדברי אם טבעית היא. ועם כל זה איני יודע בעצמי, איך לפתור שאלה זו. מצד אחד אומר לי הרגש הלאומי, כי בארץ־ישראל אי אפשר לשפת אחרת בעמנו ובבתי־ספרנו וולת שפתנו, ומחצד השני אני שואל לעצמי: הכי אפשר לקפח את שיחת־הילדות ללמד ילדים לדבר בלשון הגמרא? באמת ותמים! אין כונתי אלא להציע לפני חברי שאלה המנקרת תמיד במח. ואם יבוא אדם ויפתוך אותה בחיוב, כלומר: לצד תמות שפתנו, ודאי שאביר לו טובה הרבה.

2 עד כמה מקלקלת הבקרת של קנטור את השורה והיא שלא "כהלכה" מראה הד"ר מוֹיָא בזה, כי תפש אותי כמה שאמרתי, כי אין מושיבים ועד לצורך התפתחות השכל והמושגים. והוא טוען עלי כי אמנם יש אקדימיות לצורך זה, כאלו נדברתי במושגים עיוניים ומרעיים. הדבר מובן מאליו, כי המושגים הכלליים האנושיים מתפתחים מאליהם ע"י סבות פנימיות וחיצוניות, ולאולם המושגים נמצאים הסמנים בדבור השפה ואילו היה בירושלים ועד לחקירות טילוסופיות פסיכולוגיות היסטוריות וכו' — ודאי שהיינו שמחים עליו, אם היה כפעולתו ממש.

הבריות ימנע מבדיחות ועקיצות בתי־מדרשות. אני אוהב מאד את בית המדרש הישן, אבל לא את בדיחותיו ועקיצותיו; לא מפני שחש אני את עצמי נעלב בהן, אלא הם אני על כבוד ספרותנו.

(„הצפירה“ מס, 111).

על שמוש הלשון ופרוש המלות.

חשיבת משנה מאת ד"ר א. מ. א.

במאמרי של הד"ר ברנפלד „על הרחבת השפה“ (הצפירה ק"ק"א), שהוא מעין תשובה על מאמרי „מוניחי הלשון“ (הצפירה ק"ק"א), הודה אמנם הד"ר סוף סוף, כי בבדי להשלים את „חסרון מלות שמושיות הנצרכות לסמן בהן את כליהכית וכו', בין שאנו משתמשים בשפה העברית לצורך ספרותי ובין שמשתדלים אנו להחיות את השפה שתהיה מדוברת, יש מקום לוועד הלשון להתגדר בי ע"י הצעות מלות, שהוא מיצא בספרותנו הקדומה, או שהוא אומר לחדש ע"פ דוגמאות של השפה הסורית או הערבית“.

ואם נשית את הדברים האלה אל דברי הד"ר ב. שכתב במאמרו „מוניחי הלשון“ (הצפירה נ"ו): „מתעקשים הם (בעלי ועד הלשון) להאמין ולקבע בלב אחרים את האמינה, כי אפשר להחיות את השפה העברית וכי יעכשו חסרות כמה מלות דוקא בצדדי החיים, באים הם ומניחים את הלשון וכי. לפי דעתי צריך אותו הועד לבקש לו תפקיד אחר ולא זה של תדוש המלית והמצאתן — טבל לכאורה להיות מרוצים מתוצאות הפולמים הזה“.

ובודאי הייתי חפץ לשבת בשלוח ולעסוק בעבודתי, לולא קפץ עלי ריגון של הד"ר ב., התומר חתירה תחת בסא כבודי ב„ועד הלשון“, בהבריו על שני „שבושים“ שמצא במאמרי הנ"ל, והדורש ממני עוד „תשובה בהלכה“ על שאלתו: „ומה טעם לקטרג חרף עלי בבזו ושאת בנפש? והמומין אותי להתוכח ע"ד עמו בשאלה התשובה הזאת: „וכי אפשר ללמד ילדים בלשון הגמרא?“

ולכן הגני להשיב לו, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

הד"ר ב. תפס אותי על שני „חטאים“ נגד שמוש הלשון: א) כתבתי „בנוגע לתקון וקיים העובדות“ (במקום: בנוגע לתקון העובדות וקיומן); ב) כתבתי: „אוכל להבטיח את הד"ר ב., כי גם אצלנו המלות נכראות“, והד"ר ב. מתקיף: „מבטיחים לעשות מה לעתיד, ולא מה שעשו יעשיים, ואין זה אלא גרמניסמוס גס“, ובכן הוא מחליט: מי שמתיר לעצמו לכתוב ככה „אין לו עסק עם הרחבת הלשון ושמירתה“. ואע"פ שהד"ר ב. מתרה בי להזהר בסגנוני, כי „שבושים“ כאלה מצערים אותו, לא אוכל בשים אופן למלא משאלתו זאת בנידון דיון, מפני הטעם הפשוט, כי

לדעתי ולדעת כל העוסקים באמת בתחית השפה, לא הכתוב "שבושים" כאלה, אין לו עסק עם הרחבת השפה, אלא המכריו עליהם בתור "עבירות דקדוקיות", בשעה שיוזב הסיפורים המוכהקים דשים אותן בעקבם, ושכבר נהיי למנהגים קבועים¹. אך יען כי "אין אדם נתפס על צערו" לא ארין עם הד"ר ב. על דרכי יציאתי בעקיפים והתקפתו בוללילים... יאשתדל להוכיח בקצרה ע"י דאיות מספרי הדקדוק דוגמאות מדברי סופרים ידועים, כי הצדק אתי וכי לא יק שמיתר לכתב בבה בלי פקפיק, אלא שלפעמים צריך לכתב בבה.

והנה בדבר ההתקפה הראשונה כתוב אמנם בספר תל"ע סי' ש"ג: "לא יתכן שיבואו שני נסמכים על סימך אתר, כי אם יאמר: "צרכי ומעללי איש", הוא טעות וצריך לאמר: "צרכי איש ומעללי"; אבל ב"הגהות" שם מביא מהמכלול דוגמאות להיתר: נהיי נהלי רבש, במל"צי שרי בכל, מבחר וטיב לבטן וכי' יאם כן גם בצרכי ומעללי איש נאמר שהוא כפל לשון ואף שהוא בוי"ו דרי מבחר ושוב לבטן ג"ב בוי"ו. וכן במכלול: את מספר מפקד העם, ומבצר משגב חומותיך, יעור, ובספר "מערבי לשון עבר", סי' 140, נאמר: "יאלם יתכן שיבא הנסמך כפיל אי שני ע"י שם נרדף לו להפלה או ליתר באור, כמו שלימי אמוני ישראל, שפני טמיני חיל, תופשי דירכי קשת יעור". גם טבוב מביא הערה זו בספרו "מורה הסגנין" (40): כן מביא גם במכלול, כי מצאו לפעמים שני שמות רצופים סמוכים אל השם שאחריהם, כמי חכמי יועצי פיעה והדומים (מכלת השמות נתיב ו'). ובמשנה, אשר המלה "של" תשמש שם במקום כל מיני הסמיכות, נמצאים ג"כ שנים ושלשה נסמכים על סימך אחד, כמו, למשל, "הפשטן ונתוחן של אלו" (י"מא ב. ו'). או "המטה והבר והבסת של מת" (כלים כ"ג, ד') ועוד.

ובספרות הרבנית והמדעית מרכים הסופרים להשתמש בצ"פים כאלו, כמו, למשל: "קרושת וטירת המהשכה" (ר"ק מני"ה, שער א'), לחכמי ותופשי התורה (שם, שער ג'), "מהתמוגות והשתלשלות הכחות" (הנ"ל, אגדת מאמרים, "עברי אנכי"), שמוש ובגין דבורים" (ראה"י, משפט לשון המשנה, פרק ה'), "יסד ושדרש ומקיר כל עצמות הניה" (רי שלמה רובין, הגיוני שפיטורה), ואפילו שד"ל "שלא קם כמותו בקי בכללי הלשון העברית ובשמישה" (ר"ר ב., הצפירה 68) הוא כותב פעם בסגנין המשנה: "אפם ועברתם של שני בניו" (יסודי התורה ל"ה) ופעם בלשון הסיפורים החדשים: "חברות ואספות אנשים חכמי לבי" (בית האיצר, לשכת הקדמה) ועוד ועוד...

האמנם, אין לכל החכמים האלה — אישי הד"ר — עסק עם הרחבת הלשון ושמירתה, יען שהתירו לעצמם לכתב לא ע"פ גזרות הדקדוק הצר של המקרא, אלא ע"פ מנהגי "הדקדוק הכללי" ההולך ונצר בימינו והבולל "מנהגי אותה הלשון" ההיה במישב ספרינו, המעורבת מלשון המקרא והמשנה ביחד עם השונים וההוספות שנעשו בדורות המאוחרים" ("על פרשת דרכים", שם) ו

1 ראה על פרשת דרכים "הלשון ודקדוקה".

אבל יש בטוים – והמקרה שלנו הוא אחד מאלה – שלא רק מותר לסמוך שני נסמכים על סומך אחד, אלא מחויבים לעשות ככה ליתר באיר, כדי שלא לטעות בהוראת אחת המלות הסמוכות, כשיש לה שני מובנים. כך, למשל, כינת המשפט: „שמענו חקירת ודרישת העדים“ מובנת לכל, אבל אם נאמר: „שמענו חקירת העדים ודרישתם“, אפשר לחשב, כי העדים הביאו עוד איזו דרישה מצדם, כמו היצאות הדרך וכדומה. בנוסף הראשון שני השמות הנסמכים משלימים איש את רעהו ונעשים לשם מונו: „חקירת ודרישת“ המקובל במובן ידוע, כמו: משא ומתן, מקח וממכר, טענות ומענות, שקלא ופלא וכדומה. וכן למשל, בבטוי הרגיל אצל הכופרים: „פרוש וברור הטעמים“ – אם נאמר: „פרוש הטעמים וברור“ אפשר לטעות ולחשב, כי הכונה היא לא לברר אלא לברור איזו טעמים, אחרי כי שתי הוראות ישנן להמלה ברור (Erklärung וגם Auswahl), אבל ע"י התקשרות המלות פרוש וברור בניסוח הרגיל הן נעשות לשם מונו שבנותו ידועה לכל. ואין להאריך בזה.

ומטעם זה כתבתי: „תקון וקיום העובדות“ ולא „תקון העובדות וקיומן“ (כדוראת הד"ר ב.), יען כי גם לשם קיום יש שתי משמעויות (Bestätigung וגם Erhaltung) ואפשר היה, לטעות ולחשב כי הכונה היא, שהעובדות עידן קיימות ולא שתהיינה מקיימות, אבל ע"י חבור שני שמות המקרה: תקון וקיום יוצא ברור המושג הנרצה ע"י בנין שם מונו במובן Ricatig-stellung שאין לנו תמורתו במלה אחת¹.

ובדבר התקפתו השניה, שהשתמשתי בהפעל הבטיח בדבר שעשו ועישים, ולא רק לעתיד (כמו שהוא נמצא בתנ"ך), הנה השמיש הזה (במובן, Versichern, yberity) כל כך נתפשט בספרותנו והוכא גם במלונים החדשים, עד כי פשיט תמוה הוא, איך תופשים איש על זה ומכנים את הבטוי הרגיל הזה „גרמניסמים גס“. אך יען כי הד"ר ב. כנראה איננו מתחשב כלל עם הכופרים האחרונים בשמיש הלשון, אניח את דבריהם, ואביא בזה רק את דברי התיספתא שנכתבו ג"ב בכורז נמיר במובן ה„גרמניסמים הגס“ הזה. כך נמצא בתיספתא (ע"ז א') המימרא הבאה: „לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה, אלא אם הבטיחוהו תגדין שהקדימו זמני של יריד אי שאתרו זמנו של יריד מותר, אין אסיר אלא זמנו של יריד בלבד“. הלא השתמשו גם בימים הקדמינים בפעל הבטיח על „מה שעשו“ כברז אי אולי ייטיב הד"ר ב. הבקי הגהיל בתולדות ישראל, לגלות לנו באיזה מקום בגרמניה למד בעל המימרא הזו את „הגרמניסמים הגס“ הזה?

1 ויש לפעמים שאפשר לטעות בבטוים כאלה ע"י משמעות מוטעית של השם הסומך. כפרט כשהוא שם מרכיב. כך, למשל, כתבתי במקום אחד בכונה בדברי ע"א הסתדרות של חברות שמירת הבריאות בא"י: „התפתחות ההכרה של הקהל שלנו והודאתו בנתיצות ובתועלת שמירת הבריאות“ („מחלת השבתא“ ד. 38). כי יראתי לכתב: „בנתיצות שמירת הבריאות ובתועלתה“ שלא יטעו לחשוב, כי היא תועלת הבריאות, שהקהל שלנו מוקיר, אבל – חבל – איננו מודה תמיד בתועלת שמירת הבריאות.

ובניגע לתלונת הד"ר ב. ו"מה טעם לקטרג חריף עלי" ? אוכל רק להשיב בקריאת הבתיקול הידועה: "מה שקרם מודיעים, זאת מה שעשו אינם מודיעים!" הד"ר ב., בחשבו בטעות, כי ועד הלשון המציא את השם "אוני המן", כתב פיליטון גדול מלא זלזולים וגדופים נגד "מניחי הלשון" וזנה אותנו בעלי "פבריקה לתדוש המלות" העישים מלאכה על האכנים "בשטחיות גריעה", ולא נתקררה דעתי עד שקרא אותנו "אנשי לצין", ותקטן עוד זאת בעיניו, וכאשר הודיע מזכיר הועד ("הצפירה" פ"ו), כי המלה "אוני המן" ה"המונית", המנקרת במחו של הד"ר ב., יצורמת את אוננו, אינה כלל יצירת הועד ולא הועד וזה את הספרות במלה ה"הרשה" הזאת, כמו שכתב בטעות הד"ר ב. "קטרגו" עלינו, אלא שהיא נמצאת בספרותנו זה יותר מארבע מאות שנים (בספרי ר"י אברבנאל ור"י ארי' די מודינא) כמובא במלין של בן יהודה, - כתב אז הד"ר ב. מאמר ארוך על "שפה שבכתב ושפה שבעל פה" ("הצפירה" צ"ד), שבו הוא שונה את דבריו על "יצירות לשוניות" ובנוגע לעניינינו הוא כותב: "ולא עלה על דעתי להקניט שום אדם בדברי וכו' אלא כי בא"י קפדנים הם ביותר וגושים הם להשר בכל אדם המהרהר אחרי דבריהם, כי פניה יש לו, וכי חושב הוא ליטול את החררה שמדפכים בה וכו' כי יצא נגדי מזכיר "ועד הלשון" בירושלים בהקפדה ומריחת מרובה, ואיני יודע מריחות זו על מה היא?"

הכ"במה" ארצישראלית, המפרנסת את כהניה, יעשה הד"ר ב. את ועד הלשון? והוא ע"ד מתרעם עלי ועל דברי במאמרי "מוניחי הלשון", הנאמרים "ברוח כעס ואיבה" ולפעמים גם באופן "בלתי נמיס". העבודתו כי מעולם לא עלה על לבי אף שמץ של איבה להסופר הנכבד מר ב. אדרבה, דוקא מפני שמכבד אני אותו בתור סופר עברי חשבתי לי לחובה לענות לו על מאמרו "מוניחי הלשון", המלעיב באופן נורא לא רק את חברי ועד הלשון, אלא את כל העוסקים בתחית שפתנו. מיכן כי יחס מזוה כזה מצד סופר עברי לחברי ועד הלשון ולעבודתם בשדה תחית השפה הכעים אותנו, ובכל זאת לא חרפתי ולא גרפתי את איש מלחמתנו, מלבד הרמז הקל למאמרי חז"ל ידועים על "דברי נבואה".

והד"ר ב. שיאל בתמימות: "מפני שלא שמעתי באוני שיחות ילדים בעברית, שתהינה שיחות דרדקאיות טבעיות ולא גמגום בלתי ילדית, כלום הגני ספק-חכם וספק-שוטה?" ואני שואל את הד"ר ב., היכן נמצא במאמרי "מוניחי הלשון" אפילו דבור אחד ע"א "שיחות ילדים" ואיפה נמצא במאמרי "מוניחי הלשון" הבטוי הנ"ל ביחס לשיחות כאלה? וכי באמת שכח הד"ר לגמרי את השתלשלות כל ה"ענין הזה? וכנראה, שכת עוד איזו דברים שכתב, ושעלי להזכיר איתם בזה.

הד"ר ב. מתאונן בכלל: "משעה שהצעתי ספקי בדבר, אם אפשר להתחית שפה אשר פסקה להיות מדוברת וכו', גדול עלי האף והכעס כאלו בפרתי חז"ש בעיקר וכו' ואני אומר וחוזר ואומר, כי רק ספקי הצעתי לפני הקהל העברי". ואני שואל את ה"קהל העברי", אם דברי הד"ר ב., שכתב במאמרו "מוניחי הלשון" הנ"ל

„אבל לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל – זה לפי דעתי נמנע נמור, עוד לא אירע זה לשום שפה בעולם, אפילו ¹ לאיזה דיאלקט, כי יחיי איתה מאחרי שחדלה להיות שפה מדוברת, בלי זכיית שנשבר שוב אין לו תקנה, ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם תהיה לפי הדוגמאות ההיסטוריות שפה היסטורית, ספרותית, רתית, אבל לא שפה חיה, עממית” – אם הדברים הברורים האלו – שואל אני – נאמרו בלשון ספק? ובפי הנראה לא ירד גם הסיפור קנטורוביץ לעומק כינתו של הד”ר ב., ולכן כתב בתשובתו („הצפירה” ס”א) בין יתר דבריו: „לפי השקפתו (של הד”ר ב.) אין לדבור העברי זכות קיום ואינו אלא ספירט, שכשהוא לעצמו הוא מעשה ילדות לבר זבוב, במה אומץ יבמה עונג ניתן ללב יהודי הצלצול הנעים של שיהת עברית, ואיך לא יזדעזע אותו הלב לשמע הפראזה: „בלי זכיות שנשבר שוב אין לו תקנה...” והלא הד”ר ב. מבאר, כי רק „ספקי בדבר” הציע לפני הקהל, ומה כל הרעש? על הקהל העברי רק ללמד להבין את סגנוני המיוחד הפילמסי של הסיפור ב.”

נמצא דעובדא הכי הזה, הד”ר ב., בדברו שם על התפתחות הלשון בכלל, הזכיר את ספרו של הבלשן ל. גייגר „המקור וההתפתחות של השפה האנושית” „השכל” הוסיף פתאום: „ואלמלא נעשה בקרבנו הכל בשטחיות גרועה כל כך, היי „מניתי הלשון” שבנו מפרושים את עצמם ללמד תחלה מהספר העמוק הזה, כדי לדעת איך נהגתה השפה האנושית” וכי. ועל זה השבתי אמנם: „מניתי אני להקדא להבחין מדת דרך ארץ שבו ואת דברי נביאית אלו” וכי. ובהתייגשות פלט עמי את הדמו להפתגמים הידועים, ובאמת, מעין ידע הד”ר ב., אם אחרים מחברי הועד לא קראו את הספר? והעיקר, איזו רשית יש לנו שיהיה להוביח ב„שטחיות גרועה” את אלה שלא קראו את הספר הזה, המכיל השערות פחות או יותר חריפות עיז התהוות השפות והתפתחות המושגים והמלות, ושאינן ניגעות במעט לענייני, אחרי שכל המושגים שאנו עוסקים בקריאת שמותיהם כבר ידועים לנו בשפות אחדות, ועלינו רק למצא להם שם נאית גם בעברית. ושהי דרכים סלילות לפנינו בזה: או למצא את השם המבוקש באוצר ספרותנו, או לאחו במנהג אבותינו, בעלי לשון המשנה, ולתת למושג הדרוש שם עברי, כמו שהיבית החכם אהיו בספרו „משפט לשון המשנה” בפרק החמישי „שמיש ובנין דברים ע”פ מנהג שאר לשונות” ע”פ דוגמאות יבות ².

¹ אגב אעיר, כי ההגיון של „אפילו” זה נשגב ממני, מוכן, כי לדיאלקט, זאת אומרת, לשפה שאין לה ספרות, אין לה תחיה מאחרי שחדלה להיות שפה מדוברת, אבל שפתנו הלאומית הלא התפתחה בלי הפסק במשך הדורות בספרותנו העשירה, ולמה לא נוכל להשתמש ברכושנו הלשוני העצום הנצבר באוצר ספרותנו, גם בדבור?

² מענין הוא בכל זאת, כי מההשוואות האחדות במדרש מליים הנמצאות בספרו של

וכי באמת היה מוטל עלינו לקבל באהבה את כל הולוולים והעקיצות של הד"ר ב. מבלי לרמוז אפילו, כי אולי לא מחכמה עשה זאת? הלזה יקרא "גדיפים המוניניים"? ועתה, אחרי שמלאתי את "תאוחו" של הד"ר ב. ונתתי לו תשובה ברורה על שאלתו: "מה טעם לקטרוג חריף עליך", ייאל נא גם היא להיזהר על האמת, כי שנה... וכל איש על מקומו יבוא בשלום.

עוד נשאר לי לענות להד"ר ב. על שאלתו בדבר שפת הגמרא.

הד"ר ב. בדבריו על העובדה שכפר "אחד העם", כי המילה גרמנית בביה"ס ביפו לא יכל בשום אופן להסביר לתלמידיו את הפעל *Aufheben* אלא ע"י הפעל בטל בעברית, מעיר: "דוקא אותה הדוגמה שהביא אחד העם עוררה בלבי את החשש, שמא הדבר למעלה מיכולתנו. שפת כתבי הקודש אי אפשר להחיות בפי העם מפני שאינה מספקת וכו' והרי אנו באים ומלעיטים את הילדים את שפת הגמרא וכו' אבל השפה הזאת היא עינית ובמובן ידוע גם פלפולית וכו' המלה לבטל במובן "אויפהעבען" (עיקר הוראתה—בטיל ממלאכה) בפי ילדים—עיני הרבה בדבר, אם טבעית היא".

והנה, ראשית, עלי להעיר, כי השרש בטל אינו שפת הגמרא, אלא שפת כהן, ומקרא מלא הוא בקהלת י"ב י: ובטלו הטיחנות כי מעט, ושנית עיקר הוראתה של המלה "בטל" אינה—בטל ממלאכה (כמו באדמית, עורא די כיד), אלא כמו בערבית: לא יצלת, לא שיה בלים, זאת היא הכוונה האמתית, לדעתי בפסוק: "בטלו הטיחנות כי מעט, כלומר, שהשנים לא תצלחנה עיד למלאכתן, כי מעט, אין די מקים לטחן את האוכל על גבן¹. ומה גם השם בטלן: נבר לא יצלת, ומעין זה גם הבטוי: "בטל מחשבית שינאיו", כלומר, שלא תצלחנה לכולם, ועל דרך הסתעפות המושגים נאמר ג"כ: "בטל מעלינו כל גורות קשות", שע"י צירוף המלים "בטל מעלינו" הנוה קרובה יותר למושג "אויפהעבען", ומה בידר ברור נמצא המושג הזה בדברי רבן גמליאל: "איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת" (ברכות ב' ו'), ובלי שום צורך מלים, כמו: "שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברי" (עדות א' ה') אי: "היו לבטל מקצת ולקיים מקצת" (הוריות א' ג') וכוונתה, שהכוונה היא ממש *aufheben*.

ובכלל פליאה דעת ממני, למה מפקפק הד"ר ב. כל כך לקבל את הפעל

גייגר, בין השפות השמיות והאריות נראה ג"כ, כי יש אינה יחס של אחדות הרעיון היסודי בהנחת השמות להמושגים הכלליים בין בעלי הלשונות השונות האלו. למשל, בדבר השמות הפרטים (Bh p. 118) ובהערה הראשונה (397. b) וכן ע"א השמות גבות וראש (B II p. 212) (315 ועוד).

¹ ובאמת אין שום מובן הגיוני להמלים "כי מעט" לפי דברי המפרשים "ובטלו", בטלו ממלאכה, וגם הד"ר ב. תרגם: *feiern*.

בטל במובן „אויפהעכען“, מפני שיש לו הוראה עיקרית אחרת, ואינו מהם כלל, כמדומני, להשתמש בהפעל aufheben בגרמנית בכל שבע ההוראות שיש לו? וכי כל כך התרגלנו כבר באסורים ובחומרות בכל דרכי חיינו בגלות, עד כי גם בשמוש הלשון בשפתנו הלאומית, שאנחנו מתאמצים להתוותה ולעשותה לשפה מדוברת, יראים אנחנו לרכוש לנו תמונות ושמישים רבייהפנים בלי „הבשר“ מ„בעלי הלשון“ של המקרא? ומה שמתמיה ביותר הוא כי הד"ר ב. בעצמו כתב (ב„הצפירה“ גליון ע"ו), בבקרו את המתברת „בירה נבוכי הלשון“: „המתבר מקנא ל„טהרת הלשון“ העברית, וטהרה זו היא מוצא רק בשפת כתבי הקודש וכו' זו היא טעות גמורה וכו' השפה התיבה היא דוקא זו שהתפתחה והתקדמה ע"י השמיש בה ובמקציע זה ודאי, כי הלכה כבתראי" וכו', ובמאמרו על „הרחבת השפה“, בהתייבחי עמדי, הוא מוצא „פסול“ בשפת הגמרא, יען שהיא עיונית ופלפולית! כאלו היינו מלעיטים את כל הילדים „סוגיות“ עמוקות ו„פלפולים חריפים“! וכי „תגרי לור“ או „גט פשוט“ לומדים פה הילדים בבתי הספר, בבדי שידעו את „שפת הגמרא“? ומאידך גיסא, וכי בספרי הקריאה של תלמידי בתי הספר בכל המדינות והלשונות לא ימצאי כלל בטוים ומושגים עיוניים, אשר מקומם הוא ביחוד בספרי החקים והמשפטים? ועל שאלתו של הד"ר ב.: „כי אפשר לקפח את שיחת הילדות וללמד ילדים לדבר בלשון הגמרא?“ איביל רק להשיב, כי בלשון הגמרא שלנו יש גם שפת האגדה, אלו האגדות ש„מישבות לב אדם כיון“ בחנן המיותר, בתכנן המלא טהרת המדות ולמירי המוסר וספורים ושיחות, משלים וחרודים ובריהות וחידות, ובסגנון הבדור והפשיט, שנשתמר בו „הרבה מן הלחלוחית החיונית והבריאות הרעננה של לשון-עם ממש“ (ספר האגדה, הקדמה); ומי יפתר לנו את הצידה, כי איתי הד"ר ב. בעצמו שקרא להאגדה במקום אחר: „אותה השירה העממית שאין דוגמתה“ („השפה“, חוב' א'), מתקשה כל כך ב„שאלה המנקרת תדיר במחור: וכי אפשר לקפח את שיחת הילדות וללמד ילדים לדבר בלשון הגמרא?“ והלא תלק גדול מה„שירה העממית“ הנאת הוא החימר המובחר „להמציא שיחה ילדותית מגדערן של הילדות“!

ולסיף עוד דבר אחד, הד"ר ב. כתב בתשובתו למר קנטורוביץ (הצפירה, ס"א): „בא"י ודאי כי עלינו לעשות את השפה העברית לשפה המדוברת, לשפה האם וכו', אני מתירא, אמנם, כי עד אשר תהיה השפה העברית לשפה מדוברת בארץ ישראל, תחדל מהיית השפה העברית וכו' כי יש דברים הנאמרים ונכתבים ונדפסים בא"י שאין אני מבינם וכו', חושב אני, כי את אשר לא אבין אני, שיש לי קצת בקיאות בשפתנו וספרותנו, לא יביני גם רוב הקוראים עברית וכו', ועתה, ילמרני רבנו, איך אפשר לעשות את השפה העברית לשפה מדוברת, אם שפת כתבי הקודש אינה מספקת, ושפת הגמרא היא „שפה עיונית ופלפולית“ וכבן פסילה היא, ולחדש מלים בבונה להעשיר את השפה—בוראי אסור? האמנם עלינו לחכות עד אשר יערה רוח מחרום על איזה סיפר ותיק לחדש איוז מלה „דרך הלכות“, ואם יתעשר רכושנו

המדיעי בומן מן הומנים, תתעשר גם שפתי, "המתה" שבכל אופן, "יש בה כת התיים",
בה הצמיחה והגידול" (ד"ר ב. "השפה" א).

הנני מודה, כי בשים אופן לא אוכל להבין את ה"סתירה" הזאת בדברי הר"ד ב. !
לאשרט, לא כל חכמי ישראל סוברים ככה. הנה הרמב"ם, למשל, שגם לו
יש קצת בקיאות בשפתי וספרותנו, כתב (תרומות א' א'): "אמרם בכל המשנה,
תרם ותורם ויתרם – בעלי הלשון האחרונים מקשין על זה ואומרים, כי השורש הרים
ומרים ירדים, וזו אינה קישיא אמתית, כיון שעיקר כל לשון מן הלשונות הוא היות
למה שמדברים בו בעלי אותו הלשון ימה שנשמע מהם. ואולם בעלי המשנה בלי
ספק עבריים היו במקומם, ר"ל בארץ הצבי, ונשמע מהם לשון תרם ובי נשתמשו,
הנה זו היא ראייה שהיא מקובלת בלשון, ושני המלה לשון מלשונות העבריים. ועל זה
הדרך תהיה תשובתך לכל מי שיאמר מן האחרונים, שלשון המשנה אינו צת, או
שהם השתמשו במלות שאינן כראוי בלשון."

כך הבין הרמב"ם, בעל הסגנון הבהיר והמדויק, להעריך את הרב הרב, העברי,
ולא ירא כלל מהשתתף השפה ע"י השמיש ב"מלות שאינן כראוי בלשון".

והר"ד קצנלסין, שהיה בא"י והבין, כי תנאי התיים שם "דורשים את הדבור
העברי בחוקה", כתב בצדק: "אל לנו להיות קפדנים יותר מדי ולתבע מאת
הדוברים האלה סגנון מוזק שבעתים, כי כדברם וידען עברי מדבר זרנגן אשכנזי
זכ"י. גם אצל שאר אומות העולם אנחנו רואים קיר ברזל עובר חמיד בין שפת
ההמון ובין שפת הספר, ואם ברכות הימים יתגבשו איזו בטוים זרים אל תוך הספרית,
גם אז אין דע ("השפה" ב' א').

דבר גדול הנה בזה הר"ד קצנלסין. על כל פנים תהיה זו שפה מקורית
מזרחית, שאין להדוברים בה להתבייש בפני כל, ולא שפה גלותית, קבצנית, המעטה
בושה וכלימה על המשתמשים בה. רק מי שמבין ומדגיש את גודל האסון שהמיטו
עלינו הורגנים השונים במשך מאות בשנים יעד כמה גרמי לשפלותנו ולתדפנות
בעיני הגוים, יחיש את התשועה הגדולה הצפויה לעמנו הרצין והמיוסס, בהוניה את
הוירגון האשכנזי המכוער והמאוס ובהחילו לדבר בשפתי הלאומית התולדתית –
ואפילו רק "לפספט בורגן עברי". עלינו להשתדל בכל מאמצי כחותינו קודם כל
לגול מעלינו את קללת בני אדם: "בזי אתה מאר, שאין להם לא כתב ולא לשון",
שנתקיימה בנו לאסוננו הגדול בכל מלוא מובנה. די לנו להמשיך עוד ברצינות המוב
ואת העבודה האדורה, הגלותית, בארצנו, לטות ולארוג את הפרש הצרוב, המשמש
לאותות קלון על גבנו ועל ראשו עד היום !

צריך לראות ולחוש פה בארצנו את התרוממת הרוח של הדור הצעיר,
שנתחנך בכתי ספרנו העבריים, ואשר מאס בורגן המתפיר והשליך איתו מעל
פניו, בכדי להבין את כל חשיבות הדבר הפשוט והגדול הנה והשפעתו המרובה
והעמיקה על עתידו של עמנו האומלל.

הבא לטהר מסייעין אותו, יביף הכביר לבוא!

מי יתן ויבוא גם הבר־פלוגתא שלנו, הד"ר ב., לא"י! יהיה כשמעו באזניו את ה"שיחית הדרדקאנית הטבעית" בנני הילדים המרובים, את הדבור העברי ההי והשוטף בפיה אלפי נערים יערות בבני הספר הגמורים והתיכונים, – יצרה גם אותו רוח התחיה בכנפיה והבין את אשר לפניו, ועזב את לעזו ואת כעסי וניבך גם הוא על "מניחי הלשון", וארח גם להבירה עם בעלי ה"פבריקה לחדוש המלות" המתקריא – "יעד הלשין".

כ"ה תמוז, ירושלים.

(הצפירה, 170, התרע"ב)